

STRUČNO-ZNANSTVENI SKUP
U POVODU 150 GODINA
KLASIČNE FILOLOGIJE
NA SVEUČILIŠTU U ZAGREBU

CONVERTANT TRIAM IMPERIO PHTYCUS QUI FUTURUM
SIN MANIBUS VESTRIS VESTRAM ASCENDISSE IN URBE M
VITROSIA M MAGNOELOPEIA ADMOIN ABILLO
VENTURAM ET MOSTROSE IN TA MANERENE POTIS
TALIBUS I NSIDIIS PTERIUR LIQ' ARTES IN ONIS
CREDITARE SCATI Q' DOLIS LACRIMIS QM CONCTIS
QUOS NEQUIT DIDES NECC LARISEUS ACHILLIS
NON AN NI DOMUERE DICIA NON MULLI CARINAE

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
20. studenoga 2024.

STRUČNO-ZNANSTVENI SKUP
U POVODU 150 GODINA
KLASIČNE FILOLOGIJE
NA SVEUČILIŠTU U ZAGREBU

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
20. studenoga 2024.

Zagreb, 2024.

Organizacijski odbor

PREDSJEDNIK

Ninoslav Zubović

ČLANOVI

Vladimir Rezar

Teo Radić

SRIJEDA, 20. STUDENOGA 2024.

Konferencijska dvorana Knjižnice Filozofskoga fakulteta

9:00 Pozdravne riječi

Petra Matović, pročelnica Odsjeka za klasičnu filologiju

Domagoj Tončinić, dekan Filozofskoga fakulteta

Nj. e. *Athanassios Paressoglou*, veleposlanik Helenske

Republike u Republici Hrvatskoj

9:30 Uvodno izlaganje

Neven Jovanović

Antika i mi, 2024.

9:45–11:15 Prva sesija

Katarina Radić

Osvrt na povijest Odsjeka za klasičnu filologiju

Relja Seferović

Ciceron s dubrovačkih propovjedaonica

Lav Šubarić

Škola učitelja i škola pjesnika. Isusovačka *Repetitio humaniorum*

11:15 Stanka

11:30–13:00 Druga sesija

Elena Džukeska

Notes on the History of Words for Land and Soil in Greek

Helena Tomas

Možemo li razumjeti nedešifrirano pismo?

Prapovijesno pismo linear A s minojske Krete

Matija Zorić

Mramor, zlato i purpur – darovi grčkog jezika klasičnim gimnazijama

13:00 Stanka

13:30–15:00 Treća sesija

Šime Demo

Kako popisivati, opisivati i prepisivati natpise

Dino Demicheli

Marulić kao epigrafičar – dalmatinski dio siloge

In epigrammata priscorum commentarius

Petar Stjepan Soldo

Vice Petrović u čast Karlu VI. – pismo, pjesma i pabirci

15:00 Stanka

15:15–16:45 Četvrta sesija

Maria Mariola Glavan i Teuta Serreqi Jurić

Vulgarnolatinske osobitosti latinizama u djelima

Konstantina VII. Porfirogeneta (913. – 959.)

Jelena Poláček Gajer

Morfologija grčkog glagola kroz povijest:

prikaz glavnih promjena od klasičnog doba do danas

Mateo Cader

Nikos Kazantzakis – autorov život i njegova važnost

u grčkoj književnosti te usporedba njegova i Kakridisova

prijeвода *Ilijade* i izvornika

17:15 Večera za sudionike skupa

SAŽECI

Mateo Cader

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

**Nikos Kazantzakis – autorov život i njegova važnost
u novogrčkoj književnosti te usporedba njegova i
Kakridisova prijevoda *Ilijade* i izvornika**

Koristeći spise ljudi koji su bili u njegovoj neposrednoj blizini – Kimona Friara, Pandelisa Prevelakisa i posebice njegove supruge Helene – prikazat ćemo tko je bio Nikos Kazantzakis, koji su događaji obilježili njegov život i karijeru te koja je važnost tog jedinstvenog autora u novogrčkoj književnosti. Drugi će se dio izlaganja posvetiti modernom prijevodu Homerove *Ilijade*, koji je Kazantzakis priredio u suradnji s najznačajnijim grčkim klasičnim filologom dvadesetog stoljeća – Joanisom Kakridisom.

Dino Demicheli

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Marulić kao epigrafičar – dalmatinski dio siloge
In epigrammata priscorum commentarius

U nizu uspješnih zadaća koje je Marko Marulić kao umjetnik i znanstvenik ispunio bilo je i hvatanje u koštac s čitanjem i interpretiranjem antičkih latinskih natpisa. Poticaj je, kako je i sam Marulić napisao, došao od Dmine Papalića, njegova prijatelja, koji je u svojoj palači prikupio kolekciju salonitanskih spomenika. U to je doba među plemićkim obiteljima diljem Europe bilo vrlo popularno prikupljanje rimskih i grčkih natpisa, no epigrafija nije postojala kao znanost. Iako je poznavanje latinskog jezika među antikvarima bilo na solidnoj razini, uglavnom nisu bili u stanju dešifrirati brojne natpise koji su bili klesani u kraticama i interpretirati sve one podatke koji su i danas počesto predmetom znanstvenih rasprava. Djelo *In epigrammata priscorum commentarius* svjedoči o tome da za Marka Marulića ova epigrafska epizoda nije bila ni usputna ni kratkotrajna te da se nije samo potrudio dešifrirati Papalićeve salonitanske natpise, već je obuhvatio i mnoge druge, napose s tla Italije, kojima je pokušao komentarama dati puni smisao. Ovo djelo tako, iako nije nikada tiskano u integralnom obliku, stavlja Marulića među začetnike epigrafije kao znanosti bez koje danas ne možemo zamisliti poznavanje tolikih značajki antičkoga društva. Njegova domišljanja u tumačenju brojnih kratica, bez obzira na to što nisu uvijek bila točna, plauzibilna su i imaju logiku, pogotovo kada nakon epigrafskog slijedi i druga vrsta komentara, kao npr. moralistički. U svome djelu Marulić je okupio 141 natpis, od kojih je 29 salonitanskih, a još su 4 s područja Dalmacije. Salonitanski je odjeljak posebno pisan te mu je Marulić

posvetio najviše pažnje, a među opisanim spomenicima bilo je i onih u čijem je otkriću i sam sudjelovao, što mu je vjerojatno predstavljalo dodatni motiv u njihovome tumačenju. Možda najbolji primjer za opširni epigrafski komentar u koji je utkao i osobni pečat jest onaj u kojem interpretira vojničku diplomu koja je predstavljala vjerojatno najdragocjeniji epigrafski spomenik Papalićeve zbirke. Od nekadašnjih 29 natpisa njegove zbirke danas je sačuvano tek 12, od kojih je osam u Splitu, a četiri su u Italiji.

U izlaganju će se predstaviti Marulićev poprilično suveren pokušaj interpretacije epigrafskih spomenika uz usporedbu s današnjim epigrafskim pristupom. Naglasak će biti na spomenicima s područja Dalmacije, a posebno će se raspraviti tzv. neautentični natpisi iz Salone u čijem je sastavljanju gotovo sigurno sudjelovao sam Marulić.

Šime Demo

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Kako popisivati, opisivati i prepisivati natpise

U izlaganju ćemo se suočiti s izazovima dokumentacije ranonovovjekovnog latinskog epigrafskoga korpusa. Posao se sastoji od nekoliko faza i nužno uključuje suradnju između više disciplina. Ako se zbirka tek uspostavlja, prilikom popisivanja valja imati na umu njezin budući razvoj i smjerove širenja. Zatim, opis mora obuhvatiti sve relevantne podatke, i to na ujednačen način. Nadalje, valja da je prijepis istovremeno informativan i čitak te da prati uspostavljene standarde. Konačno, kako bi se elektronička verzija korpusa utjelovila u što funkcionalnijem obliku, potrebno ju je smjestiti na odgovarajuću informatičku podlogu.

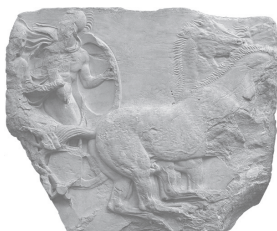
Elena Džukeska

Faculty of Philosophy

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

Notes on the History of Words for Land and Soil in Greek

The presentation will focus on some aspects of the history of words denoting land and soil in Ancient Greek language. By comparing the earliest written evidence attested in the Linear B tablets to the alphabetic literary and epigraphical sources an attempt will be made to explore this part of the Greek lexicon with regard to its continuity and innovations. Different issues related to the semantics of these words, their etymology and formation, as well as the dialect differences will be revisited in view of the latest research in order to deepen our understanding of how concepts of land and land use are reflected in Ancient Greek vocabulary.

Maria Mariola Glavan i Teuta Serreqi Jurić
Odjel za klasičnu filologiju Sveučilišta u Zadru

**Vulgarnolatinske osobitosti latinizama u djelima
Konstantina VII. Porfirogeneta (913. – 959.)**

U povijesti proučavanja književnog korpusa tradirana pod imenom bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta (913. – 959.) znanstvenici su se bavili različitim aspektima, poput problematike datacije i autorstva te jezičnih i stilskih osobitosti. Ipak, nedovoljna je znanstvena pozornost posvećena proučavanju latinizama u carevim djelima, što je važno za poznavanje njihovih jezičnih osobitosti, ali i grčkog jezika u 10. stoljeću.

U ovom će izlaganju biti predstavljeni preliminarni rezultati istraživanja u kojem je obuhvaćeno oko 400 latinizama iz Porfirogenetovih četiriju najvećih prozних djela (*Vita Basilii*, *De thematibus*, *De administrando imperio* i *De cerimoniis*), među kojima je izdvojeno oko 150 riječi s vulgarnolatinskim promjenama poput sinkope, monoftongacije, promjene vokala, gubitka /n/ pred /s/, palatalizacije, degeminacije itd. Istraživanje je provedeno u sklopu institucionalnog projekta *Digitalizacija izvora za poznavanje ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti I: Konstantin Porfirogenet, De administrando imperio* na Sveučilištu u Zadru.

Jelena Poláček Gajer

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

**Morfologija grčkog glagola kroz povijest:
prikaz glavnih promjena od klasičnog doba do danas**

Poznavalac klasičnog grčkog pri učenju suvremenog novogrčkog jezika brzo će uočiti da su u potonjem mnogi morfološki oblici vrlo slični ili čak jednaki onima kojima su se služili pisci klasičnog doba grčke književnosti, što zorno svjedoči o dugom kontinuitetu grčkog jezika. Međutim, u standardnom novogrčkom jeziku ipak postoje i određene značajnije razlike u odnosu na klasični grčki nastale kao rezultat višestoljetnog razvoja govornog jezika. Neke od jezičnih promjena koje su slijedom tog procesa nastale javljaju se već u razdoblju *koine*, često tek sporadično ili samo u svojim začecima, dok se daljnji razvoj nastavlja i traje više stoljeća. Novi oblici i jezične pojave vrlo se dugo koriste usporedno sa starima zbog snažna utjecaja učenog jezika. Taj izrazito arhaičan jezik cijelo je to vrijeme paralelno u uporabi kao jezik književnosti i visoke kulture, obrazovanja, administracije i liturgije. Iako se narodni jezik nastavio mijenjati, pa određene inovacije susrećemo i u kasnijim stoljećima, glavnina fundamentalnih promjena koje danas uočavamo u novogrčkom jeziku zbila se već do kraja rane srednjovjekovne faze grčkog jezika (oko 10. st.).

U ovom ćemo se izlaganju ograničiti na promjene nastale u morfologiji glagola. Uzimajući za polaznu točku glagolski sustav standardnog novogrčkog jezika, navest ćemo glavne razlike u odnosu na klasični grčki te prikazati u kojem je približno razdoblju i na koji način došlo do promjena koje su naposljetku rezultirale današnjim stanjem.

Katarina Radić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Osvrt na povijest Odsjeka za klasičnu filologiju

Kad je 1874. godine osnovan, Mudroslovni (danas Filozofski) fakultet imao je šest katedri, među njima i katedru za grčku filologiju te katedru za latinsku filologiju, kao zametak budućeg Odsjeka za klasičnu filologiju. Ispočetka posvećen prvenstveno poučavanju i proučavanju klasične književne i kulturne baštine, Odsjek je tijekom godina širio interesni fokus: veliku inovaciju u tom smislu predstavlja uvođenje u nastavu novogrčkoga jezika 1982., a od 1987. kao treća sastavnica Odsjeka djeluje i Katedra za hrvatski latinizam. Kurikul je također tijekom povijesti bio podložan promjenama; upravo od tekuće akademske godine izvodi se prva godina studija prema posljednjoj reformi studijskih programa. Odsjek za klasičnu filologiju središte je i istraživačkih aktivnosti, prepoznatljivo između ostalog i po razvoju digitalne humanistike, u vidu sveobuhvatne digitalizacije tekstova hrvatskih latinista. Osim spomenutog, izlaganje će podsjetiti na najznačajnija imena i aktivnosti djelatnika Odsjeka koji su ga u proteklih stotinu i pedeset godina učinili prepoznatljivim.

Relja Seferović

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

Ciceron s dubrovačkih propovjedaonica

Dubrovačka retorička baština jedan je od temelja gradske kulture i jedan od oslonaca pragmatičke političke misli. Stoljećima njegovana pod okriljem neovisne političke vlasti s posebnim ograničenjima koja je nametala dubrovačka stvarnost, postala je izuzetno formalistička, u tolikoj mjeri da sačuvani govori teško daju objektivni uvid u tadašnja zbivanja. Ipak, njihova struktura ostaje pouzdan svjedok preferencija jednog vremena, kako u odnosu prema trajnim ciljevima kojima je težila Dubrovačka Republika, tako i u odnosu prema uzorima kojima su se nadahnjivali.

Raznovrsne primjere dubrovačkog govorništva objedinjuje uporište u klasičnoj grčkoj i rimskoj starini, osobito u Aristotelovoj i Ciceronovoj ostavštini. Iako su priznati humanisti poput Nikole Vitova Gozze, Giovannija Conversinija, Jurja Dragišića i Nascimbenea Nascimbenija vješto balansirali između oba uzora, pa se i među uputama dubrovačkih vlasti svojim poklisarima na Zapadu od 15. do 17. stoljeća ponavljao zahtjev da voditelj javne škole mora poznavati i grčki i latinski jezik, ipak je tradicija bila dominantno latinska. Tako je prvaku rimske javne scene pripalo prvenstvo i u Dubrovniku.

U mnoštvu primjera uporabe Ciceronovih postulata s teorijskog i praktičnog stajališta u dubrovačkoj se retorici nameće baš crkveno govorništvo, jer su izabrani strani klerici dolazeći u Grad znatno više uživali slobodu govora u odnosu na podanike Republike, kao i zato što je Crkva kao ustanova najbolje sačuvala dubrovačke tradicije i produžila im život i u osvit 19. stoljeća, kad je Republika konačno nestala s političke pozornice. Među rukopisima vezanima općenito uz rad propovjednika

u Dubrovniku nakon Velikog potresa 1667. godine ističu se dva koja posebno osvijetljavaju Ciceronovo nasljeđe. Na latinskom jeziku zapisane su *Formulae oratoriae*, rukopis pohranjen u knjižnici samostana Male braće pod signaturom br. 139, a na talijanskom jeziku sačuvan je *Trattato della eloquenza ecclesiastica*, rukopis pohranjen u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku pod signaturom br. 835.

Ova dva djela, kompilirana u svrhu jačanja govorničke kulture općenito, a kod mladih propovjednika osobito, govore konkretno ne samo o dominantnom osloncu na Cicerona (unatoč njegovu neprimjerenom poganskom miljeu u ovom slučaju), nego i o inzistiranju na poznavanju i uporabi latinskog jezika u vrijeme kad je on već bio povučen iz službenih spisa Dubrovačke Republike i zamijenjen talijanskim. Kroz međusobno prožimanje poganske starine i kršćanske sadašnjosti potvrdila se još jednom istina o zajedničkim etičkim vrednotama, ali i o antičkom govorništvu kao čvrstom temelju svake buduće retoričke primjene.

Petar Stjepan Soldo

Humanistička gimnazija u Zagrebu

Vice Petrović u čast Karlu VI. – pismo, pjesma i pabirci

U veljači 2019. godine, pod vodstvom naše profesorice Irene Bratičević, skupina je studenata u Dubrovniku istraživala rukopise koji se čuvaju u Znanstvenoj knjižnici. Među njima je i autograf pjesme Vice Petrovića *De victoriis Caroli VI imperatoris*. Osim sadržaja pjesme, zanimljiv nam je i sam rukopis, jer pred nas autor stavlja poseban priređivački izazov – osim autorovih ispravaka i komentara pojedinih mjesta, nerijetko uz glavni tekst nailazimo i na verzije teksta, bez jasne naznake za koju se od njih u konačnici autor odlučio. Ovaj je skup izvrsna prilika da se prikažu rezultati istraživanja, ali i pokaže kako Odsjek filološki odgaja svoje studente.

Lav Šubarić

Ludwig Boltzmann Institut für Neulateinische Studien, Innsbruck

**Škola učitelja i škola pjesnika.
Isusovačka *Repetitio humaniorum***

Svaki isusovac u ranom novom vijeku morao je provesti barem tri godine u školama družbe i držati nastavu prema planu fiksiranu u *Ratio studiorum*. Manje je poznato kako je red osposobljavao toliko mladih ljudi da postanu efikasni i cijenjeni učitelji. Ovo izlaganje predstaviti će *Repetitio humaniorum*, godinu u izobrazbi mladih isusovaca u kojoj su stjecali temeljito poznavanje latinske i grčke književnosti, poetike, retorike i didaktike. Ono što bi naučili u tih godinu dana nije im samo omogućavalo da drže nastavu, nego je i mnogima od njih dalo prvi poticaj na putu da postanu spisatelji. Upravo za vrijeme repeticije pisali su, kao dio svoje obuke, svoja prve ambicioznija i opsežnija djela.

Helena Tomas

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

**Možemo li razumjeti nedešifrirano pismo?
Prapovijesno pismo linear A s minojske Krete**

Godine 1952. dešifrirano je prvo grčko pismo linear B, korišteno u okvirima mikenske civilizacije. Ono se razvilo iz ranijeg pisma, tzv. lineara A, koje se koristilo tijekom minojske civilizacije na Kreti. Usprkos brojnim pokušajima i prijedlozima, linear A još je nedešifriran. Izlaganje donosi općenit pregled spomenutih dvaju pisama, iznosi razloge zašto se linear A zasad ne može dešifrirati, ali prikazuje i metode kojima ipak možemo donekle razumjeti neke natpise na linearu A, usprkos činjenici da je on nedešifriran.

Matija Zorić

Isusovačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Osijeku

**Mramor, zlato i purpur – darovi grčkog jezika
klasičnim gimnazijama**

Isusovačka klasična gimnazija (IKG) prepoznata je u javnosti i gotovo cijeli svoj PR izgradila je na klasičnim jezicima. Od 2006. IKG, kao jedina isusovačka srednja škola u Hrvatskoj, krenula je suprotnim putem od tadašnjih trendova koji su opasno ugrozili opstojnost klasičnih gimnazija u Hrvatskoj. Te je godine kroz višemjesečni rad cijele škole i vanjskih institucija odrađen projekt *Kultura antičkog Rima* (voditelj M. Zorić), koji je završio jednodnevnom priredbom za javnost. No taj je projekt bio samo test javnoga interesa, pa se već 2008. pod istim vodstvom pristupilo puno kompleksnijem projektu *Olimpske Grčke*. U obje prigode, a poglavito za projekt *Olimpske Grčke*, izrađen je golem broj predmeta i kostima koji će trajno obilježiti smjer i ozračje škole i njezin javni profil. Snažan rast interesa za upis u IKG kroz narednih 15 godina unatoč demografskom padu Osijeka i još više njegove okolice, česta upotreba predmeta i tekstova iz spomenutog projekta, stalna promocija fotografijama i videozapisima, golem interes za natjecanja iz klasičnih jezika te najizraženiji interes za polaganje državne mature iz klasičnih jezika u Republici Hrvatskoj samo su neke od izravnih posljedica oslanjanja IKG-a na klasične jezike ili, figurativno, jahanja grčkoga konja. Dominacija grčkoga jezika kao predmeta očita se i u svakogodišnjem Danu otvorenih vrata IKG-a, gdje je radionica iz grčkoga jezika u pravilu najposjećenija.

Ovim kratkim predavanjem predstaviti će se uspješni primjeri velikih i malih javnih priredbi, dobro usklađene nastave te školskih i izvanškolskih projekata čiji je temelj nastavni predmet grčki jezik u klasičnim gimnazijama.

Motiv na naslovnici:
Vatikanska apostolska knjižnica, Vat. lat. 3225, fol. 18v:
Laokoontova scena (Aen. 2.195–227)

Motivi u unutrašnjosti knjižice:
Elementi s južnoga partenonskoga friza

Grafičko oblikovanje
Teo Radić

Tisak
SF Digital

Naklada
50 primjeraka